

ASPECTES RELATIUS A LA CONSTRUCCIÓ DEL CLAUSTRE DE LA CATEDRAL DE GIRONA

PER

IMMACULADA LORÉS i OTZET*

El claustre de la catedral de Girona s'emmarca en el conjunt romànic de la seu i ara és la part més important que n'ha perviscut d'aquella època, juntament amb els edificis canònics i el campanar, integrat aquest en la fàbrica gòtica del temple. Aquest conjunt romànic no és el resultat d'un únic projecte, sinó que al llarg dels segles XI i XII es van produir intervencions importants de consecució de les obres iniciades o de substitució d'altres ja existents. I l'obra del claustre l'hem de situar en aquest context i, probablement, fou justament el fruit d'un procés de substitució d'estructures.

Presenta una planta irregular, de forma trapezoidal, suposadament condicionada pels edificis preexistents (fig. 1), alhora que se situa en un nivell inferior respecte de la catedral actual¹. La coberta de les galeries és amb volta de canó seguit al costat nord i de quart de cercle als altres costats. La diferència s'ha atribuït al distint treball que havien de fer les voltes en un cas i l'altre, tot situant el problema en la presència d'estructures confinants a les galeries sud (temple), est i oest (edificis canònics) i no pas a la galeria nord

* Universitat de Lleida

¹ J. Puig i Cadafalch, A. de Falguera, J. Goday, *L'arquitectura romànica a Catalunya*, Barcelona, 1983 (1909-1918), vol. III.1, pàg. 230-232; C. Cid Priego, "La iconografia del claustro de la catedral de Gerona", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, VI, 1951, pàg. 7-8; E. Carbonell, *L'art romànic a Catalunya. Segle XII*, Barcelona, 1974-1975, II, pàg. 25; E. Junyent, *Catalunya romànica. L'arquitectura del segle XII*, Barcelona, 1976, pàg. 118.

i, per tant, la volta de quart de cercle actua en aquelles de contrarrest². La coberta exterior amb teulada d'una sola vessant de les tres galeries també ha estat relacionada amb la volta de quart de cercle³. Tanmateix, l'explicació potser no només s'hauria de buscar en les empentes horitzontals de les construccions annexes, sinó també en el treball de la volta en relació amb estruc-

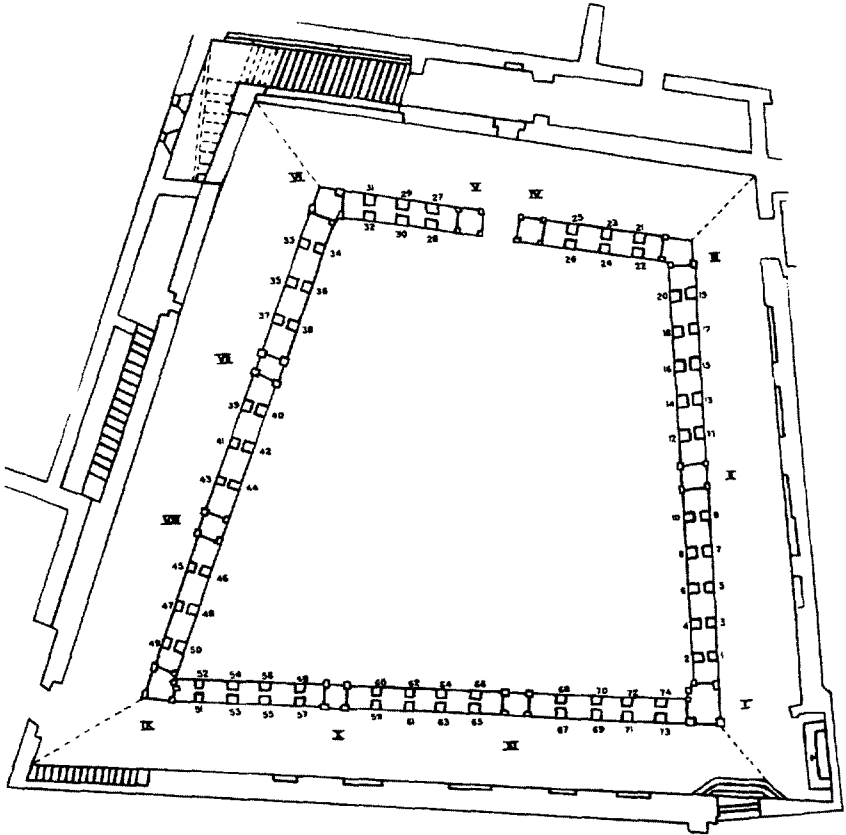

Fig. 1. Claustre de la catedral de Girona. Planta de Joaquim Bassegoda.

² Aquesta opinió va ser exposada inicialment per J. Bassegoda (*La catedral de Gerona. Apuntes para una monografía de este monumento*, Barcelona, 1889, pàg. 21-36) i ha estat seguida per la majoria dels autors que han abordat la qüestió de l'arquitectura del claustre: C. Cid, "La iconografía del claustro...", pàg. 7-8; P. de Palol, *Gerona monumental*, Madrid, 1955, pàg. 13; J. Marquès, *Le cloître de la cathédrale de Gerona*, Girona, 1963, pàg. 20; E. Carbonell, *L'Art romànic a Catalunya ...*, pàg. 199-200.

³ J. Puig i Cadafalch, A. de Falguera, J. Goday, *L'arquitectura romànica...*, pàg. 231.

tures sobreposades en alçada. En efecte, cal tenir en compte que al costat nord, en estar directament adossat a la muralla, les dependències hi foren construïdes sobre la galeria claustral i, per tant, cal abordar-la com el nivell inferior d'un cos que actualment té dos pisos més.

Les galeries s'obren al pati del claustre mitjançant arcades sostingudes per parelles de columnes, amb els respectius capitells esculpits, que descansen sobre un plint, d'alçada desigual com a conseqüència de les irregularitats del terreny. Els angles del perímetre, de diferent obertura en cada cas, donades les característiques de la planta del claustre, són resolts per pilars de formes irregulars. A més, les dimensions importants de les galeries obligaren, com és habitual en altres conjunts, a intercalar-hi també pilars, ara de planta perfectament rectangular. Als costats nord, oriental i occidental n'hi ha dos, que se situen a cada tres parelles de columnes en els primers i a cada quatre a ponent, mentre que els intervals al costat del temple són de cinc, tot resultant-hi necessari tan sols un pilar. Al marge de les diferències de planta, tots els pilars presenten una composició similar, amb columnes i capitells adossats als angles i relleus que recorren els costats a l'alçada d'aquells, tot configurant una mena de faixa contínua d'escultura en relleu a l'entorn del pilar.

Un guardapols recorre per sobre del perfil de les arcades, tant per la banda interior com per l'exterior de les galeries; i els vèrtexs estan lligats als cimacis per mitjà de petites columnetes amb capitell vegetal, tret del cas de l'interior de la galeria meridional, on han estat substituïdes per elements figurats.

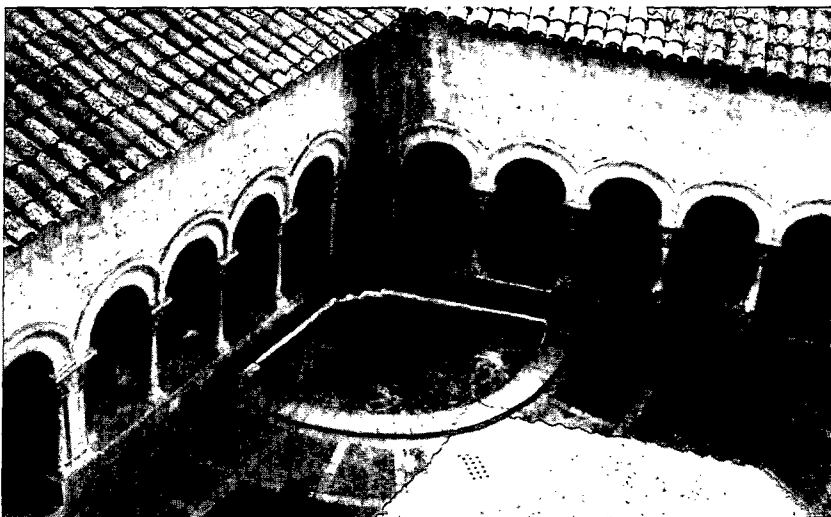

Fig. 2. Claustre de la catedral de Girona. Galeries de llevant i de migjorn.

La configuració i ubicació de les diferents estructures de l'actual conjunt catedralici gironí degueren quedar molt probablement ja força definides en el procés de renovació de les construccions de la catedral que inicià Pere Roger al segle XI. Així, sabem que aquest bisbe va vendre a la seva germana la comtessa Ermessenda i al comte Ramon Borrell l'alou de Sant Daniel per tal de restaurar l'edifici de la catedral, que estava en runes ⁴. Si bé al 1038 es va consagrar el nou temple, les obres es degueren allargar fins entrat el segle XII, en què encara consten donacions per a l'obra de l'església⁵. Tot i que desconeixem el perfil i les dimensions d'aquesta església, s'ha suposat que es trobava dins el perímetre de l'actual. D'altra banda, la presència del claustre implica que hi devia haver una comunicació entre ambdós àmbits. Per tant, la galeria occidental devia ser propera a la façana de l'antiga catedral i, més concretament, a la galilea que sembla que la tancava per aquest costat de ponent⁶.

Del segle XI també es tenen notícies de la construcció de la canònica, promoguda per la comtessa Ermessenda. Fou en temps del mateix Pere Roger que es va restaurar la canònica i la vida regular, i del 1019 se'n conserva un document de dotació en què el mateix bisbe, la comtessa Ermessenda i el seu fill Berenguer Ramon i altres bisbes i abats, es comprometien a construir-la ⁷. Els diferents edificis que conformaven el conjunt canonical es bastiren al costat septentrional del temple, entre aquest i la muralla. I, si bé la catedral fou substituïda per una de gòtica, de majors dimensions, la configuració general de la canònica del segle XI ha perviscut. De fet, n'ha quedat una bona part del

⁴ F. Monsalvatge, *Monasterios de la Diócesis gerundense. Rectificación a los abaciologios publicados por el P. Jaime Villanueva en su Viaje literario a las iglesias de España*, Olot, 1904, pàg. 309-312.

⁵ Es tracta de donacions probablement destinades a l'acabament de les obres del temple (s'esmenta el pòrtic, la coberta i la sagristia). El mateix devia passar amb la torre del campanar, començada al segle XI però que no devia quedar conclosa fins al segle XII. J. Villanueva, *Viaje literario a las iglesias de España*, Madrid, 1850, pàg. 166 s.; F. Monsalvatge, *Monasterios de la Diócesis gerundense*, pàg. 309-312; J. Puig i Cadafalch et al., *L'arquitectura romànica...*, II, pàg. 325-327 i 386; L. Font, *Gerona. La catedral y el Museo Diocesano*, Girona, 1952, pàg. 13; P. de Palol, *Gerona monumental...*, pàg. 10-12, 28-30; W.M. Whitehill, *L'Art romànic a Catalunya. Segle XI*, Barcelona, 1973, pàg. 13; N. de Dalmases, A. José i Pitarch, *Els inicis i l'art romànic. Segles IX-XII*, Barcelona, 1986, pàg. 117.

⁶ J.A. Adell a v.a., "La catedral (o Santa Maria) de Girona", *Catalunya Romànica*, V. *El Gironès. La Selva. El Pla de l'Estany*, Barcelona, 1991, pàg. 113.

⁷ Vegeu A. Sanz, G. Roura, A. Pladevall a v.a., "La catedral (o Santa Maria)...", pàg. 110, N. de Dalmases, A. José Pitarch, *Els inicis i l'art romànic*, pàg. 117.

perímetre que obre al claustre actual, especialment els costats nord, est i oest. Tot i que modificats, als paraments encara es distingeix l'aparell petit, de pedres tallades formant filades, característic de l'arquitectura del segle XI. D'altra banda, al costat de migjorn s'aixeca la catedral gòtica, però la construcció d'aquesta no va suposar la completa substitució del mur perimetral del claustre, sinó que s'hi devia adossar, tot mantenint la torre campanar romànica i la façana d'alguna de les dependències d'aquest costat ⁸.

El que sembla clar, per tant, és que la catedral de Pere Roger ha perviscut en alguna de les seves estructures i, sobretot, en l'ordenació general de les construccions, que quedaren disposades a l'entorn d'un espai, que ara és el claustre actual, i que originàriament també devia ser un àmbit obert amb la mateixa funció. En efecte, el fet que el perímetre del claustre actual coincideixi amb el de les construccions del segle XI planteja la possibilitat que aquestes edificacions ja delimitessin un espai obert de circulació i distribució de dependències rodejat de galeries. I, tot i que no en tenim cap constància material, perquè no s'ha realitzat cap campanya d'excavació en aquesta àrea, el claustre del segle XII devia substituir un àmbit del mateix tipus que l'anterior ⁹, segurament sense escultura figurativa ¹⁰. Recordem que aquest també és

⁸ Aquest és el cas de les dues finestres geminades que es distingeixen encara al mur entre la torre campanar i la capella de la Verge de Bell-ull i per a les quals s'han plantejat diverses hipòtesis d'identificació de l'àmbit des del qual obrien al claustre. Així, ha estat considerat que es tractava de la sala capitular (J. Morera, "La sepultura común de los obispos en la catedral de Gerona", *Revista de Gerona*, VIII, núm. 19, 1962, pàg. 27-28) i també de l'escriptori (J. Marquès Casanovas, "El Scriptorium de la Seo de Gerona". *Revista de Gerona*, 73, 1975, pàg. 38-41).

⁹ Aquesta possibilitat ja fou considerada per Mn. Junyent, qui considerà que la planta del claustre actual coincidia amb l'espai delimitat pels edificis de la canònica construïda per Pere Roger (E. Junyent, *Catalunya romànica...*, pàg. 116). Idea que s'ha reprès en el treball corresponent a la tesi doctoral (I. Lorés, *L'escultura dels claustres de la catedral de Girona i del monestir de Sant Cugat del Vallès. Formació, desenvolupament i difusió*, Lleida, Universitat de Barcelona, 1991) i en els textos dedicats a la catedral de Girona (v.a., "La catedral (o Santa Maria)...", *Catalunya Romànica*, V) de J.A. Adell sobre l'arquitectura (pàg. 113-115) i de la sotasignat sobre l'escultura (pàg. 119-131).

¹⁰ Als centres religiosos de vida comunitària, l'existència de patis tancats per galeries, primerament de fusta i després de pedra, és anterior al segle XII i, fins i tot, es remunta a moments força primers: no així la presència d'escultura figurativa en l'àmbit esmentat, que trobà les seves primeres formulacions a Moissac, cap al 1100 (L. Pressouyre, "Cloîtres", *Encyclopèdia Universalis*, 4, París, 1968, pàg. 630-631; W. Braunsfels, *Arquitectura monacal en Occidente*, Barcelona, 1975, pàg. 43-48) i, amb anterioritat, Saint Florent, prop de Saumur (M. Durliat, "Les cloîtres historiés dans la France méridionale à l'époque romane", *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, 7, 1976, pàg.61-62). A Catalunya, cal esmentar el cas del monestir de Sant Sebastià dels Gorgs, part del claustre del qual pertany al segle XI i inclou també elements esculptits, tot i que no són figurats (A. Pladevall, J.A. Adell, F. Español, *El monestir de Sant Sebastià dels Gorgs*, Barcelona, 1982, pàg. 196-212).

el cas del monestir de Sant Cugat, on el claustre s'ubica al lloc d'un d'anterior, amb un perímetre gairebé coincident i l'existència del qual compta tant amb el suport documental com amb l'arqueològic ¹¹. Quelcom semblant es pot dir del claustre de Sant Pere de Rodes, també del segle XII. Es construí mantenint el perímetre del monestir del segle XI, i les campanyes arqueològiques recents han permès retrobar tres galeries porxadades d'un claustre anterior, a un nivell força més baix i més enretirat a llevant, que amb la nova construcció no va desaparèixer completament. Un cas i l'altre són especialment significatius per les vinculacions que presenta la decoració escultòrica amb el conjunt de la seu gironina.

D'altra banda, sabem que el claustre de la Catedral ja estava en funcions al 1084 ¹² i, al llarg del segle XII, tota una sèrie d'esdeveniments consta que hi tingueren lloc. Des de l'acta d'agregació del monestir de Sant Pere de Galligants al de Santa Maria de Lagrassa, al 1117 ¹³, fins a les dues reunions del 1143, un concili i unes corts, presidides respectivament pel llegat pontifici i per Ramon Berenguer IV, i la junta de bisbes del 1197 ¹⁴. Si bé la construcció del nou claustre en aquesta darrera data, com veurem més endavant, si no estava enllestida sí que podia estar molt avançada, en les altres dues dates el claustre esmentat no es refereix a l'actual, i podríem identificar-lo amb el que suposem que hi hagué anteriorment ¹⁵. El claustre actual, per tant, substituïeix probablement un d'anterior. Les dates en què això succeïa i en què es començaren les obres ens són difícils de precisar, per tal com ens

¹¹ Del 1013 data la venda d'unes propietats del monestir als comtes de Barcelona i a un canonge per a l'obra del claustre (*Cartulario de "Sant Cugat" del Vallès*, ed. a càrrec de J. Rius, Barcelona, 1945, vol. II, doc. núm. 456). D'altra banda, les excavacions realitzades al claustre confirmaren l'existència d'un d'anterior, del qual es trobaren els fonaments (R. Lantier, "Les fouilles de San Cugat del Valles (Espagne)", *Revue Archéologique*, II, 1933, pàg. 341-347; P. Bosch-Gimpera, J. de C. Serra Ràfols, "Scavi a Sant Cugat del Vallès (Catalogna). Dal castrum romano al monastero attuale", *Rendiconti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia*, XXXVII, 1964-1965, pàg. 307-323).

¹² J. Marquès Casanovas, "El Scriptorium...", pàg. 40.

¹³ J. Puig i Cadafalch et al., *L'arquitectura romànica...*, III.1, pàg. 146 i s.; J. Puig i Cadafalch, *L'escultura romànica a Catalunya*, II, Barcelona 1952, pàg. 79.

¹⁴ J.N. Roca, "Los templos y claustros románicos de Gerona", *Revista de Gerona*, XII, 1888, pàg. 208-212.

¹⁵ Això no obstant, cal no oblidar la possibilitat que el claustre esmentat a la documentació pogués referir-se d'una manera general al conjunt d'edificis en què es desenvolupa la vida en comú dels canonges (L. Pressouyre, "Cloîtres", pàg. 629-633; P. Meyvaert, "The Medieval monastic claustrum", *Gesta*, XII, 1973, pàg. 53-59).

manca qualsevol tipus de dada que al·ludeixi directament o indirecta a la seva construcció ¹⁶.

És l'anàlisi de l'escultura el que ens permet plantejar, d'una banda, uns marges cronològics en els quals podrem situar l'obra d'aquest nou claustre, alhora que podrem emmarcar-la en un moment determinat de l'administració de la catedral; i, d'altra banda, seguir-ne el procés de construcció. És conegut que l'obra escultòrica del claustre gironí es relaciona amb la d'altres conjunts catalans, entre els més destacats dels quals cal esmentar el claustre del monestir de Sant Cugat del Vallès. Respecte d'aquest, el gironí és anterior, ja que foren escultors que havien treballat a les parts més tardanes del claustre de Girona els que podem vincular més clarament amb les galeries vallesanes més antigues ¹⁷. És per això que la deixa testamentària de Guillem de Claramunt per a l'obra del claustre de Sant Cugat el 1190 ¹⁸ representa un *terminus ante quem* per a la cronologia del conjunt gironí. Així mateix, hem de considerar posterior el treball d'un artista gironí, format al claustre de la catedral i al presbiteri de la seu de Tarragona ¹⁹. Això hauria pogut produir-se en temps de l'arquebisbe Berenguer de Vilademuls (1174-1193) que, abans de tenir aquest càrrec, havia estat abat de Sant Feliu de Girona i, com a tal, ardiaca major de la catedral ²⁰. Novament, cal considerar que el claustre gironí degué de començar-se amb anterioritat a la darrera dècada del segle XII.

¹⁶ Es coneix un llegat testamentari per a l'obra de la Seu del 1170, però el seu mateix caràcter general impedeix relacionar-lo ni amb el claustre ni amb el finançament de qualsevol altra part de la catedral (J.M. Marquès Planagumà, *Pergamins de la Mitra (891-1687)*. Arxiu Diocesà de Girona, Girona, 1984, regist núm. 54, p. 16).

¹⁷ Fou É. Bertaux qui plantejà en primer lloc els paral·lelismes entre distints claustres, entre els quals hi havia el de la catedral de Girona i el de Sant Cugat ("La sculpture chrétienne en Espagne des origines aux XIV siècle", A. Michel, *Histoire de l'Art*, II.1, París, 1922). Però va ser Josep Puig i Cadafalch qui va definir d'una manera més clara el grup d'escultura en què s'integra el claustre de la seu gironina (J. Puig i Cadafalch et al., *L'arquitectura romànica...*, III.1, pàg. 227-274; J. Puig i Cadafalch, *L'escultura romànica...*, II, pàg. 65-79), tot i que va considerar també com a obra d'uns mateixos tallers el conjunt de Sant Pere de Galligants, que clarament cal diferenciar (P. Beseran, "El claustre de Sant Pere de Galligants", *El Gironès. La Selva. El Pla de l'Estany* (Catalunya Romànica, V), pàg. 163-170). Per la nostra part, el tractament d'aquest grup d'escultura l'hem abordat de manera global a I. Lorés, *L'escultura dels claustres de la catedral de Girona i del monestir de Sant Cugat del Vallès...*

¹⁸ *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallès*, III, document núm. 1182.

¹⁹ J. Camps i Sòria, I. Lorés i Otzet, "Una línia d'influència occitana reflectida en l'escultura del presbiteri de la catedral de Tarragona", *Lambard*, V, 1992, pàg. 53-78.

²⁰ A. Sanz, G. Roura, A. Pladevall a v.a., "La catedral (o Santa Maria) de Girona", pàg. 112-113.

Però per a la determinació dels marges cronològics cal precisar una mica més aquests moments inicials anteriors al 1190. En el marc del conjunt catedralici gironí, la construcció del claustre no és l'única empresa que es va endegar al llarg del segle XII. A més de la finalització de les obres del temple, que coneixem per la documentació i de les quals podríem considerar també alguns testimonis escultòrics que, totalment descontextualitzats, es conserven en diferents dependències de la catedral ²¹, les construccions canòniques també foren profundament renovades, si ens atenem a les parts conservades dels costats septentrional i oriental del claustre. Si bé es mantingueren una bona part dels murs perimetrals del segle XI a l'entorn del pati claustral, les edificacions de l'actual sagristia i capella del costat de llevant i la nau on s'exposa la indumentària litúrgica del Tresor del costat septentrional són també fruit d'intervencions del segle XII ²².

La catedral romànica, per tant, i pel que fa a l'ordenació de les diferents edificacions, quedà configurada en temps del bisbe Pere Roger. Però al segle XII, a part d'obres al temple i, fins i tot, de finalització del campanar, es va produir un segon moment important des del punt de vista constructiu en què cal situar la intervenció al conjunt de dependències canòniques i al claustre, i que, en alguns casos, consistí en una substitució d'estructures. I aquesta segona fase constructiva important dins del romànic no pot deslligar-se de la reorganització administrativa de les possessions del capítol a la segona meitat del segle XII, per tal com això va tenir efectes econòmics favorables que capacitaven per emprendre empreses constructives d'aquesta envergadura ²³.

El claustre de la catedral de Girona revela una gran homogeneïtat en les seves parts escultòriques, amb les diferències lògiques produïdes en una obra, la realització de la qual es degué allargar en el temps i, per tant, el relleu dels artistes fou inevitable. Abordar l'escultura del claustre implica, doncs,

²¹ Vegeu J. Marquès, "Importantes hallazgos arqueológicos en la Catedral de Gerona", *Revista de Gerona*, VII, núm. 14, 1961, pàg. 39-44; J. Marquès Casanovas, "Hallazgos arqueológicos en la Catedral", *Revista de Gerona*, XIV, núm. 44, 1968, pàg. 3-8. Una part d'aquests fragments els hem estudiat a I. Lorés, "Escultura gironina del cercle del claustre de la Seu de Girona: alguns fragments de la catedral i del Museu d'Art", *Estudi General*, 10, 1990, pàg. 71-92.

²² Vegeu J.A. Adell a v.a., "La catedral (o Santa Maria) de Girona", pàg. 115.

²³ Ens referim a la divisió de les propietats del capítol en 12 pabordies, que va suposar una millora important en la gestió del patrimoni i una major rendibilitat d'aquest. Vegeu al respecte d'això A. Ll. Sanz, "La pabòrdia d'Aro de la catedral de Girona. 1180-1343", *Estudi General*, 5-6, pàg. 419-436; A. Sanz, G. Roura, A. Pladevall a v.a., "La catedral (o Santa Maria) de Girona", pàg. 112-113.

estudiar la dinàmica d'un taller que comença l'obra i, en un moment determinat, es detecta la substitució de mestres, però sense que això suposi un canvi radical o l'arribada de nous artistes foranis amb repertoris i maneres de treballar diferents. Per tant, podríem suposar que foren artesans formats en el mateix taller els que van continuar les tasques. L'activitat d'aquest taller a la ciutat de Girona s'inicià al claustre de la seu, però després tingué repercussions en altres punts de la mateixa catedral, i també en altres edificis gironins i de l'entorn.

Els escultors responsables de l'obra del claustre no eren artistes gironins, sinó que venien de fora. D'una banda, manifesten un molt bon coneixement de l'escultura llenguadociana, concretament de la que correspon a la darrera etapa de la plàstica tolosana, posterior a la figura de Gilabertus, fonamentalment, les peces de petit format procedents de la façana de la sala capitular del monestir de la Daurade, que avui es conserven al Museu dels Agustins ²⁴, i que mantenen encara part del repertori vegetal i dels plantejaments preciosistes gilabertians ²⁵. Ens referim, sobretot, als dobles capitells de la història de Job i de la cacera de l'ós, i també a un altre doble capitell amb la mateixa temàtica veterotestamentària provinent de la catedral tolosana ²⁶. Alguns dels temes representats en aquest conjunt de la Daurade també es compten entre alguns dels més característics de l'escultura gironina i de la dels centres en què aquesta conegué una continuïtat. Els treballs de la façana de la sala capitular de la Daurade s'han situat a partir de 1180 ²⁷, data a prop de la qual, o poc posteriorment, podem considerar idoni situar també els treballs del claustre de la catedral de Girona.

²⁴ P. Mesplé, *Toulouse. Musée des Augustins. Les sculptures romanes* (Inventaire des collections publiques françaises, 5), París, 1961; D. Milhau, *Musée des Augustins. Sculptures romanes* (Journal des collections, 4), Toulouse, s.a. Més recentment, K. Horste, *Cloister design and Monastic Reform in Toulouse. The Romanesque Sculpture of La Daurade*, Oxford, 1992.

²⁵ M. Durliat, *Haut-Languedoc roman* (La nuit des temps, 49), La Pierre-qui-vire, 1978, pàg. 185; S. Moralejo, "De Sant Esteve de Tolosa a la Daurade. Notes sobre l'escultura del claustre romànic de Santa Maria de Solsona", *Quaderns d'estudis medievals*, 23-24, 1988, pàg. 112.

²⁶ M. Durliat, *Haut-Languedoc roman*, pàg. 196.

²⁷ D. Milhau, "L'art roman toulousain au Musée des Augustins. Questions et problèmes", *Les grandes étapes de la sculpture romane toulousain. Des monuments aux collections*, Toulouse, 1971, pàg. 21-23; L. Seidel, "The façade of the Chapterhouse at la Daurade in Toulouse", *The Art Bulletin*, LV, 1973, pàg. 323-333; M. Durliat, "Le portail de la salle Capitulaire de la Daurade à Toulouse", *Bulletin Monumental*, 132, 1974, pàg. 201-211; K. Horste, "An addition to the Documentation on the Façade of the Chapterhouse at la Daurade in Toulouse", *The Art Bulletin*, LIX, 1977, pàg. 618-621; S. Moralejo, "La fachada de la sala capitular de la Daurade de Toulouse. Datos iconográficos para su reconstrucción", *Anuario de Estudios Medievales*, 13, 1983, pàg. 179-204.

Desconeixem quina fou exactament la relació amb el centre tolosà dels escultors que treballaren a Girona. No sabem si un centre i l'altre representen dues anelles consecutives de la cadena o si n'hi hagué alguna altra d'intermitja. Això no obstant, el bon coneixement de la plàstica tolosana que evidència el claustre gironí fa pensar en la possibilitat que en aquesta obra treballessin directament artistes llenguadocians. Però l'escultura gironina del claustre de la catedral no s'explica només a partir de la tolosana. La presència de tota una sèrie de temes posa de manifest un pes important de la tradició local, especialment per la incorporació d'elements que s'inscriuen en el marc de la difusió de l'escultura rossellonesa i que trobarem en conjunts ja tardans del Rosselló, com la galeria meridional del claustre de la catedral d'Elna, que ha estat considerada una obra del darrer quart del segle XII, juntament amb la galeria romànica del claustre de Ripoll, datada en temps del bisbe Ramon de Berga (1172-1206)²⁸. És per aquest motiu que els artistes arribats de fora haurien desenvolupat la seva activitat al costat d'altres del país.

Potser els inicis d'aquest treball conjunt no es trobin a la ciutat de Girona, sinó que els haguem d'anar a cercar a Sant Pere de Rodes. A l'època de la construcció del claustre d'aquest monestir pogué haver-se produït en aquest centre empordanès una aflluència d'artesans de procedències diverses –tant aquí com en altres possibles conjunts de la comarca, si tenim en compte les col·leccions que conserven nombroses peces d'escultura, avui descontextualitzades–, que podria haver facilitat la síntesi entre una escultura d'arrel tolosana i uns repertoris locals. Diem això perquè, entre aquestes obres, les que compten amb més arguments per sospitar-ne una procedència de Sant Pere de Rodes són un conjunt de capitells del Museu d'Art de Girona, del Museu de Peralada i del Museu Cluny de París, que presenten una gran proximitat respecte a les parts més antigues del claustre de la seu gironina²⁹.

²⁸ M. Durliat, *Rosellón*, Madrid, 1988 (1986), pàg. 214-221. Sobre el claustre de Ripoll, convé remetre a E. Junyent, *El monestir de Santa Maria de Ripoll*, Barcelona, 1975; X. Barral, "La sculpture à Ripoll au XIIe siècle", *Bulletin Monumental*, 131, 1973, pàg. 311-359.

²⁹ I. Lorés, "Escultura gironina del cercle...", pàg. 79 s. Sobre el claustre de Sant Pere de Rodes, I. Lorés, *El Claustre del monestir de Sant Pere de Rodes. Hipòtesi sobre la seva composició escultòrica*, (Espai / Temps), en premsa.

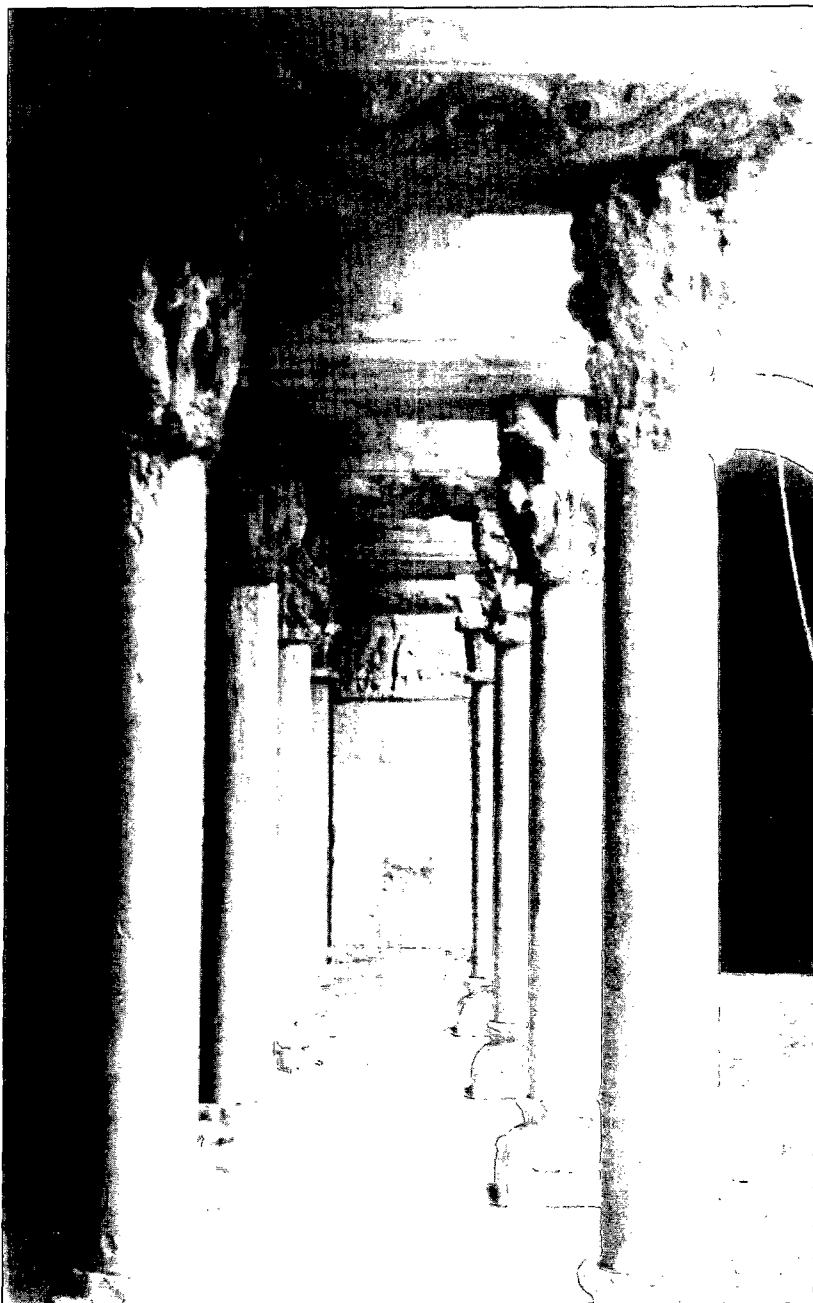

Fig. 3. Claustre de la catedral de Girona. Galeria de migjorn.

Alguns trets de la composició arquitectònica i la distribució de l'escultura al claustre de la catedral de Girona tenen molt a veure amb aquesta tradició local, estesa en l'escultura de les comarques gironines i en la qual els components d'origen rossellonès tenen un paper destacat. El guardapols que recorre les arcades a l'interior i l'exterior de les galeries també el trobem al claustre de Ripoll³⁰, tot i que el guardapols de la galeria romànica reposa directament sobre el cimaci i només a la junta es representen petits caps humans³¹. La distribució de l'escultura al claustre i, sobretot, la presència dels relleus en els pilars ha portat a assenyalar paral·lelismes amb el conjunt de la catedral d'Elna³², sense oblidar que aquest recurs ja havia estat utilitzat a la tribuna de Serrabona³³.

Novament, hem d'assenyalar que aquesta confluència que, insistim, no es limita a aspectes de composició, sinó que es constata en l'anàlisi detallada de l'escultura i en una presència important de repertoris que amplien i consoliden aquests lligams amb els claustres de Ripoll i Elna, es localitza també a l'àrea de l'Empordà i, molt probablement, a Sant Pere de Rodes, en unes dates que podem considerar immediatament anteriors a les del claustre de la catedral de Girona. És en aquesta zona que, a principi del darrer quart del segle XII, i al costat de bastants capitells que ja presenten els trets força definits que caracteritzaran l'escultura gironina del claustre de la catedral, trobem exemplars idèntics a capitells d'Elna, d'altres del cercle de Ripoll (similars a peces del claustre de Lluçà) i d'altres que entronquen amb l'escultura de Sant Pere de Galligants³⁴.

³⁰ Això ja va ser observat per J. Bassegoda (*La catedral de Gerona...*, pàg. 21-36) i després va ser recollit per altres autors en tractar del claustre (C. Cid, J. Puig i Cadafalch, A. de Falguera, J. Goday, E. Junyent, E. Carbonell).

³¹ X. Barral, "La sculpture à Ripoll...", pàg. 334-335 i fig. 24. És a les altres galeries que constitueixen l'obra represa a partir del segle XIV on és present el recurs de la columneta que uneix els vèrtexs del guardapols amb el cimaci. Val a dir que la presència de capitells romànics a les galeries gòtiques ha estat considerat un indicatiu del fet que en època romànica s'hagués començat l'obra d'una segona galeria (*ibidem*, pàg. 335-336; X. Barral a v.a., "Santa Maria de Ripoll", *El Ripollès* (Catalunya Romànica, X), Barcelona, 1987, pàg. 252-261).

³² E. Bertaux ja va establir lligams amb el claustre de la catedral d'Elna, entre altres raons per la presència de relleus als pilars ("La sculpture chrétienne...", pàg. 235-236).

³³ M. Durliat, "La sculpture romane en Roussillon", Perpinyà, 1948-1954, I, pàg. 50-66; id., *Rosellón*, pàg. 188-197.

³⁴ Per a una breu anàlisi dels capitells que es conserven dispersos al Museu d'Art de Girona, al Museu de Peralada, al Museu de Cluny de París i als que ara s'hi afegeixen, fruit d'una donació, i que es troben al mateix monestir de Sant Pere de Rodes, vegeu J. Camps, I. Lorés a v.a., "Sant Pere de Rodes", *L'Empordà*, II (Catalunya Romànica, IX), Barcelona, 1990, pàg. 717-722. També, I. Lorés, *El Claustre del monestir de Sant Pere de Rodes*, ...

Iniciar l'obra d'un claustre per la galeria més propera a l'església era el procediment més habitual, perquè, sovint, aquest costat era el més important des del punt de vista iconogràfic en la mesura que, si n'hi havia, s'hi desenvolupaven les representacions bíbliques en forma de programa, més o menys sintètic o extens, relatiu a la història de la salvació³⁵. El claustre de la catedral de Girona es va començar pel costat contigu al temple (fig. 3). Això ho revela l'anàlisi de l'escultura que, en aquesta galeria, presenta uns trets diferenciats de la de la resta del claustre i també de la d'altres conjunts que s'expliquen a partir del treball d'artistes gironins (presbiteri de la catedral de Tarragona, portades de Manresa i Santpedor, claustre de Sant Cugat del Vallès). I, en canvi, la proximitat és major amb les primeres formulacions del que seria el taller del claustre de la catedral de Girona i que localitzem a Sant Pere de Rodes.

La galeria meridional gironina es presenta clarament diferenciada de les altres tres del claustre. D'una banda, conté el desenvolupament del programa iconogràfic, delimitat explícitament a aquest costat. Per fer-ho, s'han aprofitat els diferents elements arquitectònics, tot situant als pilars dels extrems sud-est (Abraham, Isaac i Jacob) i sud-oest (Adam i Eva, Caïm i Abel i Noè) els cicles de l'Antic Testament que constitueixen l'inici d'una narració, que finalitza en el pilar central de la galeria amb l'al·lusió a la Resurrecció i al Judici (baixada de Crist als llimbs i la representació de l'infern). I als capitells intermedis de l'interior de la galeria s'hi desenvolupen els cicles del Nou Testament.

Però, a més, aquest costat del claustre també va rebre un tractament diferenciats des del punt de vista decoratiu, que encara contribueix més clarament a suposar-ne una prioritat cronològica. En primer lloc, el guardapols de l'interior de la galeria no recolza sobre una columneta amb capitell com a tota la resta del conjunt, sinó que ho fa també sobre figures d'animals quadrúpedes

³⁵ Aquesta és una constant força freqüent, si bé no fou l'únic model seguit als claustres romànics. El trobem, per esmentar alguns paral·lels propers, a Santa Maria de l'Estany i a la catedral d'Elna. El claustre de Ripoll, tot i que no compta amb historiació, també fou iniciat pel costat paral·lel a l'església. I el cas del claustre de Sant Cugat és potser una mica diferent perquè, tot i que el gruix del programa iconogràfic es desenvolupa a la galeria meridional, aquesta devia ser la darrera a construir-se. Creiem que les raons que haurien motivat procedir així són bastant clares. En primer lloc, el fet que l'església estigués en aquells moments en construcció i que el nou edifici fos una mica més ample que l'antic i s'endinsés en la galeria del claustre del segle XI (J. Ambrós, *El monestir de Sant Cugat del Vallès*, Vilassar de Mar, s.a., pàg. 34-36). D'altra banda, s'aprofitaren els murs perimetrals nord, est i oest del claustre anterior. Per tant, era més senzill iniciar l'obra per les altres galeries, ja que la ubicació de la de migjorn havia de ser lleugerament traslladada. Vegeu I. Lorés, "L'escultura del claustre i de l'església" a v.a. "Sant Cugat del Vallès", *El Vallès Occidental. El Vallès Oriental* (Catalunya Romànica, XVIII), Barcelona, 1991, pàg. 169s.

i sobre personatges asseguts a manera d'atlants. Un altre aspecte relatiu a la decoració és el que fa referència als cimacis. Si bé els de tot el claustre són sempre llisos, els cimacis de la galeria meridional són, alternativament, llisos amb motlures o bé decorats amb motius vegetals o animals i, fins i tot, amb caps humans als angles (fig. 3). Finalment, cal fer esment de la varietat que presenten les bases d'aquest costat del claustre, que contrasta amb la gran homogeneïtat de la resta que, bàsicament, només inclou un únic tipus: la base àtica amb caps de quadrúpedes als angles. En canvi, les bases de la galeria meridional, a part de les substituïdes en època gòtica, presenten entrelleços al tors inferior, o bé els caps de quadrúpedes dels angles s'han convertit en caps i lloms alternats o en animals rampants, o bé el primer tors recolza directament sobre formes variades d'animals monstruosos (fig. 4). El resultat és un clar contrast respecte dels plantejaments decoratius aplicats a les altres galeries.

La construcció del claustre, que és possible que en substituís un d'anterior, degué iniciar-se, per tant, pel costat meridional, el més proper al temple, en unes dates que hem de considerar dins del darrer quart del segle XII i amb anterioritat al 1190. L'activitat del taller responsable de l'obra degué implicar la formació de nous artífexs que, en un moment determinat, prengueren el relleu i continuaren l'obra per les altres galeries. I alguns d'ells devien ser cridats a treballar en altres centres catalans.

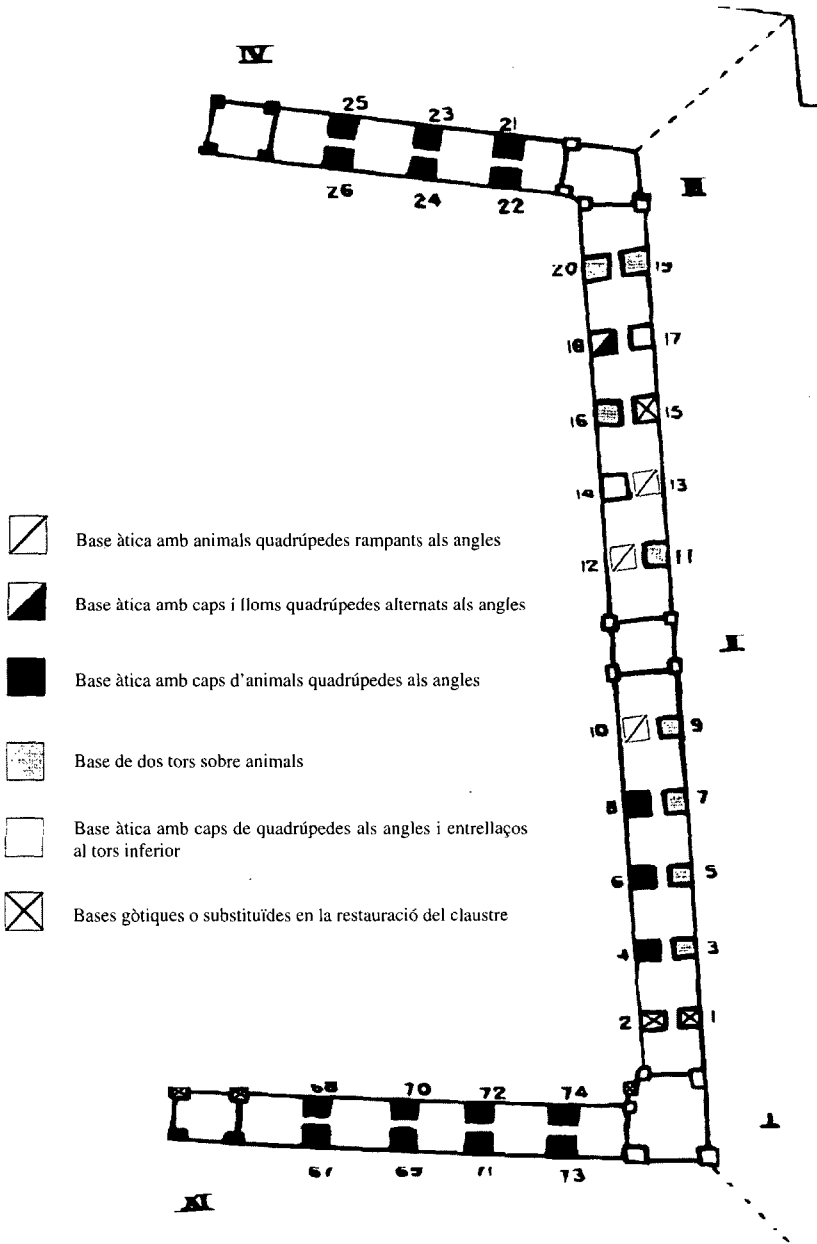

Fig. 4. Bases de les galeries meridionals i part de les de llevant i ponent.